

Mindenáron

Serfőző Simon drámái

erfőző Simonról első-
sorban az jut eszünk-
be, hogy költő, mégpedig a

Hetek egyik oszlopos tagja. Ám gyorsan hozzá kell tennünk, hogy vigyázat: óvakodjunk a beskatulyázástól akár műnemi vagy műfaji értelemben! Hiszen sorra jelentek meg prózakötetei, főleg a *Gyerekidő*, ez az önéletrajzi regény, ám most itt van asztalunkon a *Mindenáron*, drámáinak válogatott kötete is. Elszórva már olvashattuk ezeket a darabokat, s játszották is őket, Miskolcon, Egerben vagy éppen szerzőnk szülőhelyén, Zagyvarékason.

Tehát Serfőző is a sokműfajú írástudók közé tartozik, mégpedig úgy, hogy mind-egyik műnem az otthona: a líra, a dráma és az epika egyaránt. S még egy bevezető gondolat: ugyanakkor a műnemi-műfaji fölparcellázástól is óvakodnunk érdemes, hiszen számos érintkezési pontot találunk pl. a drámák és a széppróza között, de az sem kétséges, hogy a költő élményvilága is ugyanaz. Közhely és igaz: az életmű egésze itt is mindennek előtti.

Drámáinak világa a régmúlt magyar történelméből éppen úgy táplálkozik, mint az 1945 utáni évtizedekből. Szent István korából éppen úgy, mint a tsz-agitálások vagy a munkásszállók világából. Lássuk előbb a kötetzáró és legfrissebb művet, a *Jövőlátót*. Államalapító királyunk belső vívódása, dilemmája teszi izgalmassá a történetet, s hasonlóképpen az, ahogy lepereg előtte a későbbi évszázadok sok-sok bonyodalma. A látomás a vérzivataros századokról. A dilemma érzékeltetésére a tál-tosi figyelmeztetés a legkézenfekvőbb: a kereszténységet fölvevő István kérdésére („Mi bajod az én istenemmel?”) válaszolja: „Általa vesztéd el a látásod, amelyet elvakítanak a jel-

PÜSKI KIADÓ,
2005

vények, arany botok. Nagy-
gyon becsaptak téged, ki-
rály! Még nem is tudod!

A korona a fejedén sötét gyász az országra.” S aztán sorjáznak a látomások a tatár- és törökkorról, a kurucuk idejéről s végig a magyar történelmen egészen a XX. századig. Bizonyos értelemben a madáchi technika érvényesül. Azzal a különbséggel, hogy még erőteljesebbek a sötét kontúrok, az eszme fölfelé íveléséről nincs olyan értelemben szó, mint *Az ember tragédiájában*. Súlyos kérdéseket fesseget ez a mű, s közben igen fontosak a király belső vívódását föltáró részletek. Szerepet játszik Imre herceg is, aki Serfőző értelmezésében közelebb áll Istenhez és a valódi keresztény, jézusi eszményekhez, mint apja. A fiú mondja: „Nincs, amit a hit erejével ne lehetne legyőzni.” Hangsúlyozandó: a *hit* ereje itt a döntő, s nem a fegyveré és az erőszaké! S azt is érdekes végig gondolnunk, hogy szerzőnk XX. századi drámáinak világa is innen, a kezdetektől indul, a későbbi bűnök ide vezethetők vissza.

S ha már klasszikus magyar drámai párhuzamról esett szó, akkor jegyezzük meg azt is, hogy egy-egy helyen a *Bánk bán* is eszükbe juthat. A merénylő hasonlóképpen panaszkodik a királynak, mint Tiborc, s itt a király megbocsát. Szépen mutatja meg Serfőző a király és királyné magánemberi tragikumát is: a gyermekeit vesztett szülők bánatát. De legfőképpen a dilemma drámája a *Jövőlátó*. A jézusi példa-e a követendő, avagy az állam, a királyság valósága? S megvalósítható-e a kettő egysége? Egyértelmű válasz nincs a drámában, de benne van a kétkedő kérdések sora.

S benne vannak a kötetben azok a művek, amelyek a XX. században mintegy megteste-

sítik, tovább viszik a jövőlátás tartalmait. A *Rémhírvivők*, az *Ottbontalanok* és a *Mindenáron*. Közös vonásuk, hogy a szocializmusnak nevezett korszak egy-egy negatív vonását állítják a középpontba. Mindegyik dráma a rendkívül válságos évtizedekről tudósít kendőzetlenül és nyersen. Egyben arra is figyelmeztetnek bennünket, hogy a korszakról ne gondolkozzunk sematikusan. Hiszen nagyon nyílt és bátor darabok ezek, s a *Mindenáron* kivételével színpadra is kerültek. Abban a rendszerben, amelyet keményen bíráltak. A rémhírek mögötti agitátorokat éppen úgy, mint a munkásszállókön embertelen körülmények között élők sorsát. Ám a kötetcímadó dráma világában is a negatív társadalmi viszonyok közepette lesz embertelenné a mű főhősnője, Juháné.

A *Rémhírvivők* 1959-ben játszódik, a tsz-szervezések idején. Az emberek rettegnek az agitátoroktól, akik – miként Godot sem a róla írott drámában – nem jelennek meg a színen, s amikor valóban jönnek, akkor ér véget a mű. Tele feszültséggel, tragikus mozzanattal, makacs szembenállással, Hamarék személyes gyötrelmeivel. Fiuk azért veszíti el állását, mert szülei ellenállnak az agitátoroknak, s Lajos ezt nem érti. A korszak hű tükre ez a dráma, mint ahogy az az *Ottbontalanok* is, csak más aspektusból. A cselekmény ideje a '70-es évek, s a munkásszállók embertelen világát leplezi le. (Nyomasztó hangulata akár az *Éjjeli menedékhely* miliójét is eszünkbe juttathatja.) Tönkre mennek az emberi kapcsolatok és sorsok, s mindez a szocializmusnak nevezett korszakban történik. Ugyanakkor érint Serfőző néhány nemzeti sorskérdést is, mint pl. az abortusz, Rózsika tragikus sorsán keresztül. Emlékezetes, ahogy az anyós látszaterkölcset mutatja be, s közben a mindenkit romboló világ természetrajzát is megadja. A dráma két világszint határán játszódik: a földhözragadt valóságén és a bizonytalan álmokén.

S végül a *Mindenáron*ról. Megyünk előre az időben, hiszen itt már a '70-es, '80-as évekről van szó. Az előbbieknél módosabb körülményeket ír le a mű, a „konszolidációs” magyar valóság újabb stációit. Itt is előkerül a

lány férjhez adásának gondja, a módosabb és vágyott vő jelenléte. A tanyasi-falusi tradíciók tovább élnek, ám ezek táplálója gyakran az élethazugság. S ha az előbb a különféle szintekről szoltam, akkor itt megjegyzendő, hogy az álmok ebben a drámában bátrabbak, nagyívűbbek. S ami a színlelt magatartást, a hazugságokat illeti: az *Ottbontalanok*ban az anya nem akarja a gyereket otthon látni, legyen inkább a városban, s azzal lehet kérkedni, még ha szörnyű körülmények között él is. Itt Erzsi, Juháék lánya mondja egy ideig, hogy választottja orvos. Aztán kiderül, hogy nem az... A vagyoni viszonyok kényszere az ember tudatának torzulásait hozza felszínre, s mindez abszurd helyzetek sorát eredményezi. (Pl. Juháné megrendeli saját koporsóját.) Az asszony az igazi családfő, ő irányít mindent, s igen kegyetlenül. S ha már a hagyományról szó esett: a hagyományos erkölccsel összeegyeztethetetlen abortuszt meg éppen az idősebb asszonyok szorgalmazták, szemben a fiatalokkal. Látható a zavarodottság, a teljesen fölborult értékrend. A család bomlását mutatja be ezáltal Serfőző Simon, s azt a következményt, amit az új világ az emberi életekben és lelkekben okozott. Helyenként direkt társadalomkritika is van a műben, például akkor, amikor Elek bácsi nem a gyerekeit hibáztatja azért, mert szociális otthonba küldik a szülőket, hanem a társadalmat, a rendszert, amely kirabolta őket.

Azt is látjuk ebből a drámából, hogy az embertelen munka, a robot hogyan teszi tönkre az embert morálisan, hogyan emberteleníti el. Jugáné valóságos szörnyeteggé válik ebben a környezetben, miközben elveszít maga körül mindent. Azért is, mert „mindenáron” élt, és nem volt neki semmi szent és nemes.

Serfőző Simon felelősen néz szembe a múlt és a közelmúlt legégetőbb kérdéseivel ezekben a drámákban. S bár a bemutatott viszonyok már a múltéi, ám a művekben feltárt élethelyzetek és sorsok – ha más társadalmi környezetben is, de – megismétlődhetnek. Erre is figyelmeztet ez a könyv.

BAKONYI ISTVÁN

Otthon az emlékezetben

Serfőző Simon: *Varjúleves*

otthon az emlékezetben, írtuk ismertetőnk címéül, avagy ahová

ORPHEUSZ KIADÓ –
SZÉPÍRÁS KIADÓ, 2006

hiszen végigkíséri valamennyi történetét, és bevált, szinte természetes

Serfőző Simon *Varjúleves* című novellás kötetével szinte kézen fogva vezet el bennünket. A kötet szellemes, kedves elbeszéléseit olvasván hamarosan mi is otthonosan tekintünk szét a megidézett serfőzői gyermekkor világában, mígnem azon kapjuk magunkat, hogy a magunk egykorú emlékezetében is. A történetek nyelvi és művészi erejének hatására egy megilletődött és tanulságokban gazdag sétát tehetünk, teszünk a közös (nemzeti) emlékezet otthonában. Hiszen kinek ne lennének – ha kellő időt átélt e sártekén – azokból a messzi, a háborút követő, már-már a legendák korszakába tűnő évek idejéből az első szerelmet idéző (*A két seprűnyél*), avagy a biciklis történethez hasonló (*Irány a világ!*) emlékei. Serfőző szemmel láthatóan ma is otthon van abban a környezetben – az érdeklődést az utolsó pillanatig fenntartó írásai a bizonyosság erre. S a plaszticitás finom érzékenységgel megformált történetei rá- és felismertetik olvasójával, hogy az akkori – noha mai szemmel minden tekintetben egyszerűbb, direkttebb, szegényebb – világ minden azt követő korszaknak, így ennek a mi mai világunknak is az ősforrása. És hogy annak a kornak a figyelembevétele vagy legalábbis érzelmi ismerete nélkül a máról érdemleges aligha mondható.

Fontos tehát a serfőzői szövegek, az emlékezet értelmezése. A szerző történeteinek textuális megmunkálása az analízis többféle lehetőségét kínálja számunkra.

Mindenekelőtt a serfőzői szöveg stílusis jegyeire érdemes egy pillantást vetnünk: amire a rövid, kevés bővítmenyből álló mondat és az ehhez igazodó mondatfűzési, tartalomközlési és történetértelmezési technika a jellemző. Ez minden bizonytalanságot elvetve, tudatosan választott,

eszköze a korabeli tanyai miliő és benne a kalandjait a maga nyiladozó értelmével megélt tizenéves kisfiú életteli ábrázolásának. Serfőző rutinosan aknázza ki e nyelvi keret nyújtotta lehetőségeket, s az ábrázolásnak ezt a technikáját talán az egy, *Az angyalhaj* című történet kivételével végig a megjelenítés egyenletes színvonalán alkalmazza. És elkerüli a csapdát: a szűkített mondathasználatnak ez a módja egy pillanatra sem kelti a monotónia érzetét. Valószínűleg azért nem, mert gyakran a játékos, góbés szellemesség flitterével díszíti, teszi csillogóbbá a szöveget, ami ettől még érzékletesebbé, mondhatnánk örömtelibbé válik. Hogy néhány példát is említsünk: „Végre a nagy fazék fönt volt a tűzhelyen, főhetett a húsleves. Anyám utasítására sót tettem bele, s elkezdtem tüzelni alája. Ha csak ennyiből áll a főzés, akár már a tavalyi eszemmel is útnak eredhettem volna” (*A varjúleves*). Avagy: „Nem emlékszem már, mi-be akartam fogni, talán épp az egyik ereszlukba bekukkantani. Napok óta nem tettem tiszteletemet a fészekben üldögélő négy kicsi, még alig tollasodó verébfiókánál, s a végén még szemrehányást kapok tőlük [...] Erről egy gyereknek föltétlenül meg kell győződnie. Azt nem mertem megtenni, hogy csak úgy odaállítok. Pedig nem nyúltól származom én, hogy annyira félnék lennék...” (*A porban megerítve*). Az ilyen ízes szövegrészek olvasásán cinkosan hunyorítunk össze a szerzővel, és nem bánjuk, hogy eltekintett a cirkalmas, oldalakat kitevő, prousti körmondatoktól.

Bár tudjuk, hogy Serfőző Simon elsősorban költőként tett le maradandót a magyar irodalom asztalára, a *Varjúleves* történeteit olvasva mégis joggal gondolhatjuk, hogy ez az életmű most egy olyan prózai alkotással lett

gazdagabb, amely vetekszik a poétikai teljesít-ménnyel.

A *Varjúleves* történeteinek egy másik lehetséges olvasatát a tanyai miliőben kibontakozó és a világra reflektáló én egymáshoz való viszonya kínálja. A novellák nyersanyagául a magyar történelemnek az elbeszélések során ábrázolt azon kritikus szelete szolgált, amelybe hősiünk beleszületett, s amelynek értelmi, érzelmi és érdekvilágában szocializálódott. Az elbeszélésekből kibomló életpizódok egyszerre idéznek idillt és a hétköznapok mögött meghúzódó reményvesztést, zsákcitás történelmet. A történetek kerekded, hősiünket kézről kézre adó jellege egyszerre fejezi ki az elbeszélő kétségeit és a konfliktusok lezárhatóságában bízó, szintetizáló szándékát. A szintézis egyrészt az epizódok kis hősiének az elvágyódásában, másrészt az elbeszélő világnézetében, pontosabban ezeknek az összefonódásában, az irodalmi folyamatban való összegzésben fogalmazódik meg. Talán ezért adódik olykor, hogy a narrátor „kibeszél” a történetből, s ítéletét – aminek a súlyából mindez persze mit sem von le –, a narráció síkját elhagyó, retorikus módon adja tudtunkra. Ám a szervesebb, az autentikus megoldásnak az tűnik, amikor a szegénység, a kiszolgáltatottság és a fenyegetettség ábrázolásával fogalmazza meg véleményét (*Hadnagyokból főhadnagyok, Az árulkodó tányér, Varjúleves*).

Az elvágyódás oly erős motívuma e részleteknek, hogy akár a kis hős, avagy az elbeszélő életcéljának is tekinthetnők. Ez a kötet történeteiben búvópatakként végighúzódó és sorra-rendre felbukkanó motívum akkumulálódván, erősítette feltételezésünket, hogy mindazt, amit korábban csak szimbolikusan, mintegy előlegezett csupán, itt az utolsó elbeszélésben már mint egy közelgő, valóságos elrugaszkodást idézzen az olvasó elé. Ha a miliő, a korhelyzet és az adott körülmények között szocializálódó én reflexiója az elvágyódás, akkor a konfliktusokat is vállaló, reflektáló én válasza minderre, a szinte mindenütt felbukkanó, történet konstituáló tényező, az elrugaszkodás. Íme az elvágyódás és az elrugaszkodás dichotómiája mint egy tágabb ho-

rizontú világ felé történő minőségi változás trambulinja. A szövegközi kapcsolatok utalás-rendszere mindvégig táplálja, támogatja ezt a szimpatikus, kritikai és sorsvállaló attitűdöt.

A *Varjúleves* kis hőse elvágyódik környezetéből, gyermekkorából, hiszen leginkább felnőtt szeretne lenni, aki felszabadult már az egyszerre biztonságot is adó, de kötöttségekkel is járó gyermeki függedelmek alól, hogy végre szabadon, az önállóságát megélve vehesse birtokba a világot. Ez az érzés mindnyájunkban él, és életkorunk minden szakaszában munkál bennünk. Gyermekkorban mint ösztön, felnőttkorban az ambíciók vágyaként, míg nem öregkorban visszatekintő, visszavágyó számvetésként.

A *Varjúleves* kis hőse ösztönösen vágyódik a még nagyon messzinek tűnő felnőttkorba. De máris életre való góbésággal készítgeti elő magát a nagy kalandra. Önfeledt igyekezete melegséggel tölti el az olvasó szívét.

Ha az ember már visszatekint, tartja a fáma, akkor mondja legszebb, legigazabb szavait. A serfőzői próza szemantikai teljesítménye, hogy (narrátori, leírói, diskurzust formáló stb.) szavai egymáshoz simulva, egységes műegészt alkotva épülnek be a cselekménybe. Történeteit ettől élvezetesebbek, a leírások, az átkötések ívesek, hogy a rigórus olvasó, feladva minden aggodalmát, végül is nyugodtan bízhatja magát a szöveg sodrására.

Anélkül, hogy felednénk az eddigieket, a mű formája és tárgya szinte előlegezi a munka ifjúsági irodalomként történő aposztrofálását. Már amennyiben ha ifjúsági irodalmon nem a burjánzó fantasyt, a gáttalanul ömlő lektűrt, avagy a buborék csillogású és könnyűségű, csupán az irodalomipar profittermelését szolgáló divatsorozatokat értjük. Ellentétben a jelzettekkel, Serfőző története hely-, történelem- és időfüggek. A kötet elbeszéléseinek értékét a semmibe folyó stílári burjánzás helyett a nemzet és múltismeret adja. A múlt ismerete pedig a ma megismerésének a kulcsa. Márpedig a jó ismertető a legjobb nevelő. A kötet írásai ezáltal többek önmaguknál, krónikásai egy kornak, amelybe a mi mostani

világunk ezer szállal gyökerezik. A kötet elbeszélései a tér és idő nélküli szellemi drogok helyett egyszerre kínálnak múlt és kortársi életismeretet.

Indíttatva az eddigiektől, kíváncsiak voltunk arra is, hogy a szerző korábbi, hasonló témában írt *Gyerekidő* című művével összehasonlítva a *Varjúlevest*, hogyan viszonyulnak egymáshoz. Hiszen már az kihívást, feladatot jelenthetett a szerző számára, hogy a korábbi-val lényegében azonos élményanyagot hogyan dolgozhatja fel az ismétlés veszélye nélkül. A szerzőnek minden bizonnyal számot kellett vetnie az epika nyújtotta lehetőségekkel és novella műfaja által kínált keretekkel is.

A recenzens dolga ettől némiképp egyszerűbb, hiszen számunkra csupán a kész művek egybevetése a feladat. Az összehasonlításból pedig, és ezt bizton állíthatjuk, a *Varjúlevest* az írói habitus és eszköztár változatlansága mellett is egy önálló, az elődjével azonos értékű mű benyomását keltve kerül ki.

Felmerül a kérdés, miként lehetséges ez? Anélkül, hogy e siker titkának a mélyebb feltárásába itt belefognánk, a lehetséges okok közül csupán néhányat említünk. Mindenek előtt úgy véljük, hogy egy tüzetesebb összehasonlítás a művek mélyrétegeiben húzódozó egymástól érzékelhetően különböző szociográfiai rétegezettséget mutathatna ki. Továbbá, míg a *Varjúlevest* az '56 előtti '50-es évek mementója, addig a *Gyerekidő* a '60-as évekbe is átnyúló, jó másfél évtized emlékezete. Feltételezzük tehát, hogy más hatásokkal egyetemben az időintervallumnak ez az eltérő kompo-

nense is hozzájárulhatott a művek egymástól különböző arculatúvá formáltságához.

Itt a történetek a főhős személyisége által és az emlékein keresztül karakterizáltak, ott a fejezetek egymásutánjában egy szabályos fejlődésregény tárul elénk. Míg a *Gyerekidő*-ben az előtérbe állított lélektani motiváció el-elkomoruló színekkel festi át a megélt időt, addig a *Varjúlevest*-ben – bár a korszak drámaibb – a változatlan korú főhős játékos cselekedetei mégis derűsebb, könnyedebb színeket csálnak az elbeszélésekbe. Azt ellenpontozásból adódó hatásokat a regényben a jellemek nevelődésén keresztül, a *Varjúlevest*-ben az egymást követő történetek eltérő tematizálása által tudja érzékeltetni a szerző. Mindezen írástechnikai eltérések eredményeként állhat előttünk a *Varjúlevest* a *Gyerekidőtől* elkülönülő, önálló alkotásként.

Jól látható tehát, hogy a történetek mögött megbújó narrátori és primér szerepet az ifjúsági irodalomként felfogott műfaji keret fogja össze. Az elbeszélő én a monológok és a leírások ökonomikus összefogottságában, míg a reflektáló én a cselekménynek a múltra is és a jelenre is utaló kritikai jellegében érhető tetten. E megosztottság kettős pozíciót feltételez, ami indokolja egyrészt a történetek elágazásos előadásmódját, másrészt igényli a narráció összefogó modelljét. Ez a kötet összes elbeszélésén átívelő írói szándék, párosulván a szövegben kimunkált stílus nyelvi és esztétikai erejével, a kötetet a magyar ifjúsági irodalom legjobbjai közé emeli.

BERETI GÁBOR

Mecseki rapszódia

Lovász Pál posztumusz versei ötvenhat őszéről

écsről kaptam a könyvet Tüskés Tibor baráti ajánlásával, ő írta az előszót a Szirtes Gábor által gondozott

PRO PANNONIA
KÖNYVEK, 2006

verseskönyvhöz, Lovász Pál *Mecseki rapszódia* című válogatott verseiről írtam is az ÉS-be

– még a hetvenes évek közepén – egy szerény jegyzetet, főként ismertetést. Ismertetésre volt szükség, mert a háború előtti két kötetére már kevesen emlékeztek, noha az elsőről, a szülőföldjét, a Jugoszláviához csatolt Bácsföldvárt és környékét megörökítő, 1922-es *Tiszamentémről* maga Kosztolányi írt méltatást. Pali bácsi a több mint fél évszázaddal későbbi, harmadik kötetét már nem vehette kézbe – ahogy Tüskés Tibor írja, „még elvégzi a versek korrektúráját, de a könyv elkészültét már nem éri meg, a bekötött példányokat már nem tudja kézbe venni. Lovász Pál 1975. november 16-án hunyt el Pécsen.”

Apám révén ismertem meg a hatvanas évek első felében Lovász Pált egy Pécs fölötti szőlőskertben, nagyobb társaságban. Légiesen sovány volt, halk, mégis közlékeny, érdeklődő és figyelmes. Megtisztelt azzal, hogy elbeszélgetett velem, a megkészt és tájékozatlan, irodalomtól idegen környezetből jött kezdővel az irodalomról. Amit hallottam tőle, alig hasonlított arra, amit az akkori folyóiratokban olvastam. Azt mondta, ha szabad ilyesmit állítani, szerinte Weöres Sándor a legjobb költő, és Németh László a legkiválóbb író. A *Tűzkút* csak egy évvel később jelent meg, de az *Izonyt* már olvastam; szavai meggyőzően hatottak. A politikai igazmondásról kotnyeleskedtem valamit bátortalanul, és Illyés, Benjámin példáira hivatkoztam, hogy miért mosolygott szomorkás-rejtelmesen, azt csak most értem meg, látva: *politikai költő* is a javából.

A pécsi vagy Pécsen hosszabb-rövidebb ideig élt írók, Lázár Ervin, Bertha Bulcsú, Galsai Pongrác, Solymos Ida és a többiek egybehangzó szeretettel emlegették. Segítő-készsége és anyagi jósága nemcsak nekem tűnt föl, hanem mindenkinek, aki csak ismerte. Az alázat szó illik hozzá, ha távol tartjuk tőle a megalázkodás mellézköngéjét. Az önkéntes szolgálat alázatára gondolok: használni másoknak, önzetlenül segíteni, ahol lehet. Nemcsak a Janus Pannonius Társaság élén volt igazi kultúraépítő, hanem emberi kapcsolataiban is, az íróársak önértékesítő szándékához tapintatosan al-

kalmazkodó magánemberként. Bertha Bulcsú kedves adomában örökített meg róla és a húszéves Weöres Sándorról egy jelenetet a pécsi Király utcából. Weöres utólag szép verssel adózott barátságuknak (*Álom a régi Pécsről. Lovász Pali bátyámnak*). Hála és nosztalgia van ebben a versben, a szeretett város és a más-más szemlélet, az alkati és nemzedékbeli eltérés, a kétféle életforma, a *bobém* és a *komoly* találkozása iránt is. Lovász Pál „példa és mérték” volt, hogy Pécs másik költőtekintélyét, Csorba Győzőt idézzem. A háború előtt intézmények szervezésével, mecénáskodással segítette a déldunántúli irodalmat, a háború utáni, deklaszált állapotában a szívét osztogatta sorstársainak és a fiataloknak. Azt, amiből több volt neki, mint bárkinek.

Mekkora meglepetés, hogy az impresszionista pasztellképekhez hasonló tájverseket író Lovász Pál hagyatékából a harc és a fölháborodás versei, a forradalom és a szabadságharc relikviái kerültek elő! 1956 őszén, a forradalom izgalmaiban vetette papírra majd' félszáz nyolcsoros versből álló ciklusának darabjait. Ahogy én képzelem, az áramszünetben, a nagy háborúra emlékeztető elsötétítés gyertyafényes estéin rózta le és csiszolgatta ezeket a nagy műgonddal készült, mégis friss indultól fényes verseket. Bámulatos dolog az ihletettsége: egyénisége legbelső, legrejtettebb rétegeit izzította át a forradalom izgalma és a gyász. A forradalom és az elkeseredett utóvédharcok verses krónikája ez a versciklus, igazgyöngyosorba fűzve. Költő volt régebben is Lovász Pál, igazi költő, ha ritka szavú, ha majdnem észrevétlen is bensőséges érzésvilágával, az elcsatolt bácskai szülőföld iránti nosztalgiáival. Ötvenhat őszén sosem látott láz vett rajta erőt, ami egyszerre volt politikai szenvedély, megrendültség és váratlan elégtétel az évtizedekig elfojtott művészi ambícióért.

Politikai szenvedély... nagyon meglepően hangzik ez Lovász Pálról, de igaz. Nem a mániákus karriercsinálók buzgalmára gondolok, hanem arra a megindultságra, ami ötven évvel ezelőtt mindenkit eltöltött azokban a na-

pokban, hetekben és azon a fekete karácsonyon, szilveszteren. Pécs szerelmeseként a helyi eseményeket és a hősök adatait gyűjtötte össze, s rögzítette szinte riporterri jól értesültséggel, de a fővárosi országos (például mosonmagyaróvári) történéseket is beillesztette a versfüzérébe. A pécsi ellenállásról mi Pesten keveset hallottunk, Lovász Pál verskrónikájából értesülök – s a szépen tervezett kötet egykorú fotóiról –, hogyan szállták meg a tankok a Mecsek-aljai várost, hogyan menekültek a hegyekbe az ellenállók, miként vitték erdei rejték helyükre az asszonyok az ennivalót, a meleg holmit. „Hol bújnak most hegy, erdő belsején? / Hogy állják még? Hol lelnék menhelyet? / Tar ág, fagyos föld nem rejt, nem maraszt, / s nyomukban csaholnak a fegyverek.” Lovász Pál nagy beleérzéssel jeleníti meg zárt és tömörre kalapált verseiben azokat az elszánt embereket, felnőtteket és fiatal gyerekeket, akik harcoltak és bujkáltak, s akik közül sokan meghaltak.

A cím „rapszodiának” tünteti föl a versciklust, és a szelíd költő lelkialkatához mérten az is: az események hatására felkorbácsoltszenvedélyek hullámzása. A kötet egészében mégis inkább a krónikához, az egyes versek pedig az epigrammához állnak közel: Lovász Pál egy-egy sírverssel emlékezik meg az elesettekről, és Tüskés Tibor a műfaj eredetére utalva joggal nevezi őket epigrammáknak: *Az első; A második; Még egy; Rudi; Ottó; Jenő* (ifj. Versegi Jenő, ahogy egy újságkivágat tudatja a halálozási rovat kishírében); *György* (Schváb György asztalos); *Sok más*. Megemlé-

kezik Pali bácsi *Kornyuskin parancsnokról* is, tisztes szavakkal, az embernek, katonának dukáló tisztelettel, mint aki sok halottat látott a nagy háborúban, s mint aki találkozott már derék orosz katonákkal is: „Mesterlövés érte. A hegyiek / látták, amint ültéből leesett... / nyitott tankkal, sisak nélkül futott. / »Bátor« – s szánták, bár messze született.” Bölcs ember tudja – tudták a régiek is –, hogy az elesett ellenfelet nem ócsárolni kell, hanem tiszteséggel eltemetni. *Az arccal a földnek, hátára meszet* halottgyalázó mentalitása legyen azoké, akiket ez a szó megillet. A „ruszki” tiszt bátorsága a forradalmárok bátorságát is emeli: nem lesipuskások szálltak szembe a túlerővel. A lesipuskások, emléksziünk, a járókelőket, a kenyérért sorban állókat terrorizálták sortüzeikkel, vagy szirénázó mentőkocsikból ugráltak ki gyilkos fegyverekkel. Íme egy hiteltelen életkép a gazságról: „Gyöngék, gyávák; csapdát készítenek... / A hegyre fut a fehér gépkocsi, / vörös kereszt hirdeti homlokán: / jön, siet sebesültet menteni. // Áldva várják. Kipattan ajtaja, / kiszökkennek a géppisztolyosok – / s a hordágyon, gyöpon fekvők között / aratnak az irgalmat mocskolók.” Nem csak Pesten történt így tehát... A krónikás hűség összefog a leküzdhetetlen lelki háborgásával, az akkor hatvankét éves költő néma tiltakozásával.

Sokat köszönhettem Lovász Pálnak, Pali bácsinak. Most ezeket a későn előkerült és öröknek tetsző antológiadarabokat is megköszönöm.

ALFÖLDY JENŐ

Mindnyájunk lelki épségért

Alföldy Jenő: *Templomépítők*

ezdjük egy határozott állítással: Alföldy Jenő a XX. századi, illetve a kortárs magyar líra egyik leg-tájékozottabb s legnagyobb tudású értelmezője. Legújabb könyvében három befogadói

HÉT KRAJČÁR KIADÓ,
2006

„műfajban” vizsgálja modern nemzeti költészetünket. Portrévázlatokat ír alkotókról, az egyes könyvekről kritikával szolgál, valamint verselemzésekkel segíti a versszerető olvasó – korántsem kön-

nyű – dolgát. A szerző recepciófelfogásából és gondolkodói alkatából következik, hogy a különböző közlésmódok nagyon is egységes esztétika- és irodalomszemléletet közvetítenek. Szövegeinek szellemi struktúrájában több alkotóelem ötvöződik. A befogadás fundamentuma a szaktudósi felmérés és megítélés, melyet a kortárs irodalomelmélet és értelmezői gyakorlat tőle távol álló jelenségeinek kritikája kísér alkalmanként. Ezt a szaktudományos, objektív természetű „narratívát” egészíti ki a szubjektív kommentár: az érzelmileg megérintett ember vallomása a magyarságról, nemzetalkotó értékekről, a történeti és a politikai múltat érintő problémákról. Így a gondolati és emocionális rétegeket egybeolvasztva válnak az írások – egy klasszikus igényű műveltségsményre alapozva – a nemzeti kultúra égisze alatti értékelmutatás hordozóivá. Hiszen Alföldy Jenő nyilvánvalóvá teszi, hogy számára az irodalomértelmezés a magyar nyelvű művelődésből való cselekvő részvállalással egyenértékű. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a kötet elejére választott két mottó: Ady Endre *A szétszóródás előtt* című versének a magyarság Templomának felépítését hiányoló közismert sorai, illetve Nagy László szállóigévé vált felvetése: „S dúlt hiteknek kicsoda állít káromkodásból katedrális”.

Amennyiben a szakemberről szólunk, rögzítsük a tényt: Alföldy Jenő alapos filológiai tájékozottsággal nyúl tárgyához, melyet mindig az esztétikai tapasztalat hármasságának, az alkotó-mű-befogadó viszonyrendszerében vesz szemügyre. Eme „mellékes” momentumot azért szükséges hangsúlyozni, mert ma már e nevezett kiindulópont az egymást követő posztmodern elméletek tükrében egyáltalán nem magától értetődő vonás. S mert ekképpen jár el, fenntartja a literatura társadalmi-történelmi vonatkozásainak tárgyalási igényét, mindemellett az alkotók személyiségének, életrajzában az emlékezetét is kultúraalkotó szerephez juttatja. E vonatkozásnak igen nagy hatást tulajdonít. Nem kevesebbet állít, mint hogy „minden az egyéneken múlik az irodalomban”. Különösen érvényes a megállapítása a versre: „A személyesség a

költészet conditio sine qua nonja, az érzelme-kifejezésen alapuló lírai műnem alapfeltétele” – írja a tanulmányíró. Az individuumra bízva a „belső végtelen” feltárásának, tárgyilagos megfigyelésének, kivetítésének művészi feladatát, megjegyezve azt is, hogy a „költészet csak részben tudatos” humán aktivitás.

A könyv első fejezete kifejezetten a költői egyéniségre koncentrál. Felvillantja nemcsak az olyan nagyság arcélét, mint Ady vagy olyan a nagyközönség által többé vagy kevésbé ismert, ám a szakma által elfogadott életművek alkotóiét, mint Orbán Ottó, Petri György, Marsall László, Bella István, Határ Győző, Nagy Gáspár vagy Rába György, hanem azokat is, kiket már a feledés veszélye fenyeget: Hajnal Annáét, Simonyi Imrét. A portrérajzoló képes néhány mondatban a karakter, a saját arculat – a kiemelkedő művészi jegy – megragadására. Nem irányzatokba sorol, hanem felmutat. Adyról például a következőket tartja fontosnak kiemelni: „Minden magyarrá válik a kezén, amit Nyugat és Kelet műveltségéből átvész [...], mert látomásaiban a sámánoknak, táltosoknak és protestáló prédikátoroknak ez a legigazabb örököse, Bartók és Kodály kortársa nemcsak fölledézi és újra fölledézi a magyar múltat, hanem teremti is.” Csoóri Sándorról azt írja, hogy a korával együtt lélegző költő, a pártokon fölül álló „örök-ellenzéki” citoyen, a népi írók és a népkultúra örököse, Szócs Gézáról pedig azt, hogy igazi látás-, emlékezet- és képzeletművész, s elmereng a kérdésen: „Nem tudom, találok-e még ilyen közérdekű, nemzetet, demokráciát, szabadságot, egyszóval közösséget szolgáló l’art pour l’art költészettel.” Továbbá jól mutatja a költői személyiség fontosságát Alföldy Jenő abbéli megállapítása is, hogy az elmúlt század utolsó két-három évtizede „az öregkori líra virágkora” volt hazánkban, s ahogy ő írja: „ez talán nagyobb fordulat a magyar líra történetében, mint egy-egy látványosabb korszakváltozás”, utalva egyben a korán ellobbant életművek egész sorára. Ebből az alapállásból kiindulva aztán nem lehet csodálkozni azon, hogy a személyesség versből való kivetését a múlt század

– a témába vágó – legnagyobb veszteségeként értékeli.

Alföldy Jenő kiáll az irodalom társadalmi-nemzeti érdekeltisége mellett. Sajnálattal állapítja meg, hogy „a versek társadalmi tartalmát a szakemberek többsége nem a legtermészetesebb emberi dolgok egyikének, hanem közönséges ballasztnak véli, s szinte kötelezően elvárja, hogy a költői mű ne szóljon bele a sorsunkba”. Mindennek dacára ő éppen azt veszi észre, hogy – mint Tamási Lajos *Piros a vér a pesti utcán* című versének esetében – a mű tárgyának, témájának „értéknövelő szerepe” van, hiszen „nem csupán kifejezte, hanem formálta is a kor lelkét, érzületét”. Ebben az összefüggésrendszerben „a vers különleges esztétikai minősége, ereje a kimondásban rejlik”. Az értelmező a líra életképességét pontosan abban a tulajdonságban fedezheti fel, mely képes megújuló válaszokat adni a kor vagy a társadalom kihívásaira. Úgy látja, hogy a költészet érzelmkifejező erejét és funkcióját nagyobb áttétekben, elvonatkoztatásokban akár, de ha kell, a szociális világ ellenében is megőrzi.

A művek elemzésében mindig fellelhető a magyar irodalom legjobb és legnemesebb hagyományainak megidézése, párhuzamba állítása, ott munkál bennük a tradíció folyamatosságának tudatosítása. Egymás (szellemi) kezét fogva sorakoznak a kötet lapjain Illyés Gyula, József Attila, Nagy László, Agh István, líratörténeti csokorba kötve például Kassák Lajos és Benjámin László; felvázolva a jeles kortárs alkotók listája, benne Tornai József, Kiss Anna és Lászlóffy Aladár. Ott a kontinuitás a formakultúrában is: a kompozíció meghatározó értékének, a verstani örökség alkotó felhasználásnak, újraalkotásának, a művészi pontosságának, a mesterségbeli képességnek mindenkor figyelmen kívül hagyhatatlan jelentőséget tulajdonít. Nem is beszélve a szemléleti és a tágabb értelemben vett poétikai azonosságokról, melyek alkalmasak arra, hogy egymás nyomában járó vagy egymás mellett haladó alkotókra és művekre, mesterekre és tanítványokra hívja fel a figyelmet. A fentiekből következően a magyar lírát

Alföldy Jenő az egyéniségek egymásba ölelkező láncolataként, korokon átívelő dialógusként fogja fel. Csak egy példával illusztrálva mindezt: Bella István *Válasz nélkül* című versében a szimfonikus ívű költemény Juhász Ferenc-i, illetve József Attila-i előzményeit is érzékeli az elemző. A kapcsolódások tekintetében, kiváltképp a század második felének költői produktumát vizsgálva, leginkább Weöres Sándortól, József Attilától és Szabó Lőrincától idéz megfelelőleket.

Veselemzéseiben – a talán legjellegzetesebb s leginkább egyéni hangúra formált értelmezői műfajában – Alföldy Jenő végső soron a strukturalista műelemzés, illetve az iskolai oktatás ismeretterjesztő módszerét követi, amikor szól a kiválasztott vers életműben elfoglalt helyéről, szükség esetén történeti vagy életrajzi háttérrel vázol fel, műfajmeghatározást ad, korstílusokhoz vagy stílusirányzatokhoz kapcsol, mélyreható tartalmi és szerkezeti elemzést végez, kitérve a verstani meghatározásra, a stilisztikai elemzésre, gondot fordít az esztétikai minőségek kimutatására, a kép- vagy akár a hangtani magyarázatra. Ugyanakkor a didaktikai jelleg mellett teret enged az élményszerű befogadásnak is. Ehhez illeszkedően veti papírra, hogy „minden igazi költészet úgy ejt varázslatba, hogy a benne földéztet életanyagot magunkénak érezzük”. Versbeli minőségeszményét tehát „a költői ráismertetés erejében” találja meg.

Mindamellet felfigyelhetünk Alföldy Jenő értelmezői karakterének arra a vonására, hogy nem elhanyagolható helyet szorít szövegeiben a személyes megnyilvánulásoknak. Az interpretációba – a mű és az alkotó elsőségének elvitatása nélkül – mindig megpróbálja saját szellemiségét, a témában alkotott véleményét is kifejezni. Amolyan fegyelmezett „mozgékonyosság” jellemzi témakezelését. Igen fontosnak tartja az esztétikai minősítést – tökéletes versről, remekműről beszél – s annak megalapozott szakmaiságát, ugyanakkor azt is leszögezi, hogy a „tipológiaiak nem arra valók, hogy előléptessük őket követelményekké”. Az értékállítás határozott igényét is megláthatjuk kritikusai munkásságában. Szeretné – ha csak

részben is, de – átformálni a költészeti kánont, hogy csak Csanádi Imre onnani hiányának felemlegetésére utaljunk. Szimpatikus vonása írásainak, hogy vállalja a polémiát a „diszkurzív jelentéskölcsönzés” generális szövegértelmezői tapasztalatát érvényesítő, az irodalmi és esztétikai alapfogalmakat, továbbá a költészet mibenlétének és minőségeszményének radikális felülvizsgálatát megvalósító interpretációs gyakorlattal szemben.

Ellenzi a „szakmai elidegenedést”, „mely oly sok irodalomtörténész és kritikus munkájára rányomta a bélyegét”. A líra apropóján a következőket fejt ki a posztmodern esztétikát kritizálva: „[...] egyre világosabb számomra, hogy az intertextualitás, mint a vizsgálódás fő elve, sokszor tapasztalható egyoldalúságánál fogva, seregnyi más, fontos megközelítési módot elföd és kiszorít a kizárólagosságot kedvelő irodalmárok gyakorlatában. Mellőzi gyakran a lírai ént is, a költő »magával hozott« érzelmi nyersanyagát is, a társadalmi környezetet és ezek kölcsönhatását is. Nem az elméletet megalapozó német és külföldi szerzőkre, hanem az utóbbi tizenöt-húsz esztendő jellegzetes irodalomkritikájára gondolok. Minden irányzat kitermeli a maga dogmatikusait és strébereit gondolkodásban és beszédmódban egyaránt, de a posztmodern »iszkolák« követőinél különösen gyakori ez az egyoldalúság és türelmetlenség.” Az értelmezés normatív, előíró szándékait sem nézi jó szemmel, s éles hangon fejt ki véleményét: „A nagyképűsége hajlamos esztétáknak ki kell bírniuk az [...] emberi botlásokat, helyesebben mondva, le kellene szokniuk arról, hogy az érzelmi kiüresedés folyamatát az irodalmi fejlődéssel azonosítva már szinte elvárják a költőtől.” Ezzel szemben azt vallja, hogy „hamvukba holtak azok a versek, amelyek pusztán valamilyen divatos szövegmanipuláció kedvéért születtek. [...] Az újszerűség pedig az egyszerűség s az örök visszatérés egységében rejlik. Ezért érzünk mindig valamit ismerősnek az eredetiségben.” Elutasítja azt a felfogást, amely a diskurzusok történetiségében véli megtalálni saját antiesztetikájának bizonyosságát. Alföldy Jenő szerint „a törté-

nelem szinte mindig téved”, s nem egy adott történelmi szituáció és beszédrend igazolja egy mű kiválóságát, hanem annak mindenkori „erkölcsi igazolhatósága”. Meglátja – a múlt idők professzorának, Horváth Jánosnak intéstét aktualizálva – az ízlésviták háttérében megbújó világnézeti szembenállást is, s jogos számonkéréssel írja le, hogy „a politikai besorolás sok kritikus számára be nem vallottan is fontosabb, mint a tehetség”.

A könyv szerzője sokat megőriz a modernség esztétizáló, az elit művelődés elhatárolhatóságában, definiálhatóságában, az emberi tapasztalat egymásra halmozódásában, a történelmi változatokon túlmutató, idő felett álló értéktudatban gondolkodó s amellet lán-dzsát törő magatartásából. Mi sem árulkodik jobban erről a beállítottságról, mint értekezői stílusa. Figyeljük meg választékosságát a következő idézetben! „Minden költő a kíváncsiság vezérszínét választja, amikor versírásra adja a fejét.” Elegancia és könnyedség jellemzi írott beszédét, mely latin szállóigékkel, zenei kifejezésekkel, francia nyelvű szakterminológiával színesített, no és számos bonmot-val, elmés mondással fűszerezett. Egykettőt idézzünk fel ízelítőül! „Az avantgárd sokszor úgy hat ránk, mint a komoly formában üzemeltetett humorérzék”, olvashatjuk a kötetben. Szembesülhetünk az evidens igazsággal: „A tévé lármásan önreklámozó show-műsorainak ellenszerét a készülék kikapcsolásán kívül még nem találták fel.” Orbán Ottóról jegyzi le találóan, hogy „a költő jó ideje – úgy a hatvanas évek óta – kísértetiesen hasonlít önmagára”. A rövid felsorolást zárja egy mondat, melyet Marsall László érdekében vet papírra: „A »puha diktatúra« idején a bértollnokoknál is dühösebben támadták azok, akik Marsall gondolkodásának bakugrásaitól és – egy verscímet idézve – a »szavak fickós fortyogása«-tól is féltették a lelkiük legmélyén dédelgetett Pósa Lajos-féle marcipán-felhőcskéket és malacrózsaszín angyalkákat, amelyeket a költészettel azonosítottak.”

Végül, de nem utolsósorban szólnunk kell Alföldy Jenő magyarsággélményéről, amely most nem kevesebbet jelent, mint a tudomá-

nyosság és a nemzeti elv összekapcsolását. A *Templomépítők* írója József Attila kapcsán az életnek mint eszménynek a szolgálatáról beszél, s kis kockázattal saját ideáljának is minősíthető e kijelentés. Bár bizonyos antropológiai, illetve történelemkritikai jellegű szkepszis is megfigyelhető az eszme-futtatásaiban, mint ahogy például egyik kedves költőjéről szólva hangot ad abbéli meggyőződésének, hogy „az emberi természet eleve alkalmatlan az igazságos berendezkedésre, ahogy azt már a társadalmi szabadságért és egyenlőségért harcoló József Attila is fölismerte az emberi lélek mélységeibe hatolva”. Ám ez a tapasztalata nem gátolja meg abban, hogy a hatalommal való szembeszegülést, a kiállást az elnyomottakért és a veszélyeztetettekért kiemelt figyelemmel kísérelje munkája során. Nem áll távol tőle a baloldaliság saját arculatára szabott képviselete, mely valójában nem politikai besorolás, sokkal inkább jóakarát, humánus, hagyományos és természetes életérzés együttese. A közösségi kohézió elvéhez – vagy poétikusabban kifejezve: a „sokszemélyes egyniséghez”, a nemzethez – való vonzódása az azonosság-tudat ápolása, az örökösön jelentkező „lenni vagy nem lenni” sorskérdéssel való szembesüléssel magyarázható. Tudja, hogy

a témában megszólalni nem a legkönnyebb feladat: „Kockázatos leírni a *baza* szót, hol a hiteltelen frázispufogatók, hol a szóban kénkö- (vagy tömjén)szagot szimatoló hazátlanítók vádja miatt.” Azt is látja, hogy Magyarországon külön harcot kell megvívni: „Erőnk nagy részét az köti le, hogy először be kell bizonyítanunk: ha mi jelentjük be igényünket a nemzeti jogokra, az nem nacionalizmus, nem mások jogainak a korlátozása. Csupán a legtermészetesebb vágy kifejeződése arra, hogy megmaradjunk. Szeretnénk, ha unokáink is magyarul beszélnének, és részeseülnének abból a kulturális örökségből, amelyet elődeink ránk hagytak.” Annak a belátásnak is a birtokában van, hogy „nemzetalkotó” értékek nélkül nincs anyanyelvi közösség sem. S azzal is tisztában van, hogy a magyar jelleg akkor értékes és művészi hitelű, ha a személyes, és az általános emberi minőségek síkján is helytáll magáért. Ahogyan azt Marsall László példájával is szemlélteti, aki végigküzde a diktatúra évtizedeit kisujját sem nyújtotta a hatalomnak, folyamatos kockázatot vállalt „nemcsak a sikerért, mely oly sokat váratott magára, hanem mindnyájunk lelki épségéért s a *hazáért*”.

PAPP ENDRE

Negyven év Franciaországban

Csécsey Magda: *A Dunától a Szajnáig*

zemélyesen a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a franciaországi magyarok életéről készült antológiánk (Az „*Állj fel torony*” *árvényében* – Új Horizont, 2003) bemutatóján találkoztunk. „Húsz évvel megfiatalítottatok!” – mondta nevetve, amikor bemutatkozott. Esterházy Lujza halálára írt megrendült szép írásából idéztünk, s könyvvégi kis lexikonunkban a Magyar Emigráns Irodalom Lexikon nyomán (Argumentum, 2000) Csécsey Magda születési évszámát tévesen arra az évre jelöltük, amikor

HELIKON,
2005

már az általa csodált és szeretett Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter „hűséges szemé”, szemelyi titkárnője volt.

Mint emlékiratában olvashatjuk, gazdája távozása után Ortutay Gyula minisztériumában – lefokozott szerepben – már nem kívánt dolgozni, 1947 elején magyar-francia szakos tanárként visszatért a tanügybe. De csak néhány hónapig tanított a Mária Terézia Leánygimnáziumban, mert 1947 nyarán a budapesti Francia Intézet pályáza-

tanak első díjasaként egyéves párizsi ösztöndíjat nyert el. A Galilei Kör szellemét és Jászi Oszkár barátságát őrző Csécsy Imre (1893–1961) leánya azzal a szándékkal indult útnak, hogy tanulmányútján elmélyítse francia műveltségét. Lelke legmélyén azt is remélte, hogy Párizs „Bakony-erdejében” magára talál, gátlásait legyőzve, irodalmi terveiben megerősödve tér majd haza, emberi és szakmai értelemben is elkezdheti végre igazi életét. A könyv e titkos, legmélyebb életterv elsikkadásának számbavétele.

Nemzedéktársai közül kisebb seregre való művészt, kutatót, papot említhetünk, akik hozzá hasonlóan a visszatérés szándékával utaztak Párizsba, ám az itthoni diktatórikus fordulat nyomán a demokráciát választották, és mint Csécsy Magda is, csak évtizedek múltán, francia állampolgárként látogattak haza. A szellemi veszteség méretei csak az utóbbi időben sejlenek fel előttünk: egy friss szellemű, az európai kultúrában megmerítkezett fiatal generáció nem válhatott erjesztő erővé hazájában, mert hazatérését hiábavalónak, sőt veszélyesnek látta. Vagy menekült, ösztöndíj nélkül, nincstelenül is, de a szabadság reményében.

Csécsy Magda emlékiratát olvasva felvetődik: vajon indulásakor nem érzékelte már a hazai politikai légkör eldurvulását? Hiszen Nagy Ferenc kormányát a kommunista párt puccsal megbuktatta, augusztusban pedig a kékcédulás választás következett. Azon az 1947-es nyáron, ahogy csaknem minden külföldi magyar nagykövetség, az Auer Pál vezette párizsi magyar követség is szinte kiürült, munkatársai Franciaországban kértek menedékjogot. Bár Csécsy Magda nem ír róla, feltételezhetjük: gyanútlanlaga családi kötődéseivel is magyarázható. Hiszen Párizsban az édesapja köréhez tartozó Szabó Zoltán lett a kulturális tanácsos, az új nagykövet pedig Károlyi Mihály, akivel 1947 őszén Illyés Gyula társaságában várta a párizsi repülőtéren az Amerikából érkező Jászi Oszkárt. Édesapjának nagy tisztelettel és örömmel fogadott barátja aztán folytatva európai útját, budapesti időzésekor szüleinél lakott.

Az ilyen találkozások nem voltak gyakoriak, mert Csécsy Magda nem a hazai családi, baráti ismeretségekbe kapaszkodva rendezte be franciaországi életét. A Cité Universitaire nagy nemzetközi méhkasának lakója lett őt esztendőn át. Naplót is vezetett, amelyben jegyezte a mindennapi eseményeket, „világnézet-alakító beszélgetéseit”, találkozásait, hétköznapi észleleteit. A különféle népek fiataljai naponta vitatták a világ dolgait. Csécsy Magda megvallja: akkor még helyeselte a „Magyarországon erőszakkal keresztülvitt változásokat”, aztán egy angol–francia származású diáktársa ébresztgette igényét a türelmes, demokratikus változásokra. Az emlékirat eszmetörténet is: baloldali indítatásából a hazai események nyomasztó súlyával, a franciaországi politika mindennapjaiban Csécsy Magda De Gaulle hívévé hangolódott.

Ami pedig írói módszerét illeti, a szerző a nehezebbet választotta: egykori napi rendszerességű naplójából jobbra csak sorokat vagy bekezdéseket idéz. Mert az emlékirat nézőpontját a mába helyezve egykori helyzetjelentéseit szembeesíti életének teljes folyamával. Vagyis értelmezi, sűríti, alakítja emléksanyagát. A napló vagy memoár dilemmájában Illyés gondolatát vallja, s „a mozaikra tört múlt anyagából összerakott”, a „ténylegesnél hűségesebb” ábrázolás logikáját követi. A fejezetek címei is jelzik: életének helyszínei fontosabbak, mint a tények egymásutánja. Az egyetemváros után a Latin Negyed következett, amely a középkor óta, a Sorbonne-szellem sugárzó ereje folytán is, a város szíve. Csécsy Magda előtt is kitágult a világ: az egyetemi órákon Péguy, Bergson, Proust gondolatai éppúgy érlelték tájékozódását, mint kirándulásai a francia értelmiségi nők társaságával, akik majd életének későbbi gondolataiban is segítettek. A boldog párizsi diák Sartre *Piszkos kezek* című előadásáért lelkesedik, és bekönyörgi magát a Salle Pleyelbe, hogy a baloldali értelmiségiek találkozásának nagyhírű szónokait hallhassa. Eszmetársakat keresett, de miközben tartózkodott az emigráció jobboldalától, elkerülte azt is, hogy alá-

írja a párizsi magyar ösztöndíjasok Mindszenty Józsefet elítélő nyilatkozatát.

A „menni vagy maradni?” vívódásában világnézetének megrendítő fordulataként is, édesapja otthonról érkezett üzenete döntött: meghosszabbított ösztöndíja lejártával ne térjen haza! 1950 februárjától emigráns lett. Sauvageot körében kutató gyakornokként a nagynevű (a mi Tudományos Akadémiánknak megfelelő) C.N.R.S.-ben dolgozott, s albérlőként is hű maradt kedves Latin Negyedéhez. Időközben németre tanított francia gyerekeket, nyáron és télen pedig diákokat vakációztatott – ez volt az ő proletárkorszaka, ahogyan jellemzi életének 1956-ig tartó éveit.

Feltűnő, hogy ebben az időben Párizs szellemi légkörének eseményeiből, irodalmi, zenei, színházi előadásából alig idéz fel, s a párizsi magyarok köreit se kereste. De emlékiratát olvasva, vívódásai nyomán értjük az okát: az emigrációs lét küzdelmeiben, a társkeresésben, „liaisonok” közepette is magányos maradt, vallomása szerint: „Én sohasem értem nővé, serdülőkor előtt megrekedt gyermek maradtam.” Neveltetése csak egyik ok ebben, mert miközben napról napra az emigrációs lét önfenntartó, önvédő, léleksorvasztó küzdelmét folytatta, szellemi emberként francia intézményekben, tanárok és diákok körében kellett magát elfogadtatnia. Tudományos munkába merült, de maga keresésében valójában önnön gondolatait szerette volna papírra vetni. Különös jel, hogy az egész életén át kísértő és elfojtott vágy 1956 novemberében tört elő belőle. A forradalom leverését követően „félönkívületi állapotban” leírta érzéseit, s elvitte a *Le Monde* szerkesztőségébe. Bizonyára a történelmi pillanatnak köszönhető kegyként a főszerkesztő fogadta, s a mesés fordulat azzal folytatódott, hogy harmadnapon cikke megjelent a világ egyik legismertebb napilapjában. De epizód maradt Csécsy Magda életében, mert „szinte bűnbánattal” visszatért szakmájához, a nyelvészethez.

Különös kérelem is olvasható a memoárban: a könyv méltatói ne említsék az emlékiró legnehezebb éveiről szóló tényeket. Tiszteletben tartva óhaját, azért az emigránsors

annyi drámája közül az egyik, Csécsy Magdát is sújtó tény megemlíti: édesapjának temetésére nem utazhatott haza 1961-ben, mert a politikai menekült útlevéle a világ minden országára érvényes volt – kivéve Magyarországot. Gyászát megrendítő módon élte meg Párizsban: francia nyelvű értesítést nyomatott barátainak, ismerőseinek, s fekete ruhában járt csaknem egy esztendőn át. Fájdalmas pillanatokban az emigrációs lét szolidaritásérzését is megtapasztalhatja az ember. Változatos múltú és sorsú közéleti személyek osztoztak Csécsy Magda gyászában: Bikich Gábor Münchenből, Kovács Imre Amerikából írt vigasztaló sorokat, Kende Péter Párizs-közelit otthonukba hívta hétvégekre, s a politika napi leckéjét 1956 előtt jól felmondó színházi dramaturg, a Franciaországban új, tudományos életet kezdő Debreczeni Ferenc barátsága jelentett lelki meleget. Francia barátok és kollégák is segítettek nehéz pillanatokban, hol új álláshoz, máskor lakáshoz vagy nyári tanfolyamokhoz juttatták.

Bár tartózkodóan ír tanári képességeiről, de a szerényen sorolt tények alapján bátran állítható: Csécsy Magda műfajára lelt a tanításban. A francia nyelv tanáraként külügyi megbízatással Svédországban, Izraelben, Görögországban és több ízben Olaszországban vezetett nyelvi kurzusokat. A francia bürokráciára jellemző a történet: Csécsy Magda több mint két évtizeden át nem kapta meg a francia állampolgárságot, aztán véletlenül megtudta az okát. Míthogy 1950-ben a „vörösnek” mondott párizsi Magyar Házban nyelvet oktatott, „kémnőnek” minősítették még a hatvanas években is, ugyanakkor, amikor már külföldön is képviselte a francia államot.

Aztán a hetvenes évek elején életének újabb helyszínén, Nizzában, ahol már egyetemen oktatott, egy véletlen kapcsolat juttatta francia honosságához. Így édesanyja mellett lehetett Budapesten utolsó óráiban. Ezt követően gyakran hazatért, rendezte édesapja hagyatékát. Bár az emlékiró nem említi, egykor Nizzában Hankiss János ünnepi beszédével magyar tanszéket avattak, majd idővel elhamvadt a magyar nyelv oktatásának ügye, de

Csécsey Magda munkájának köszönhetően ismét programba illesztették. Fiatalon azért utazott Párizsba, hogy francia nyelvtudását és műveltségét mélyítse, s francia állampolgárként úgy érkezett nyugdíjba, hogy francia egyetemen magyar nyelvet tanított. És az is a XX. század történelmi fordulatához tartozik Csécsey Magda életregényében, hogy immár magas tudományos fokozatot megszerezve a budapesti Francia Intézetben zárta tanári pályáját: francia diplomata felesé-

geket oktatott magyarra. Majd egy torontói érzelmi kitérővel, negyven évi franciaországi élet után Budán, az Ady Endre utcában vásárolt lakásba végleg hazatért. Bár emlékiratának mellékletében csak két cikk idézi titkolt írói álmait, gyötrelmes-gazdag élete számvevő korszakához érve egy vérbeli író nő gyarapítja művével a franciaországi magyarok odüsszeiáinak gyűjteményét. ❧

A. SZABÓ MAGDA

Plugor Sándor: Panasz

A Hítel januári számának szerzői

Alföldy Jenő (1939) Kecskemét

A. Szabó Magda Budapest

Bakonyi István (1952)

Székesfehérvár

Bakos István (1943) Budapest

Banner Zoltán (1932)

Békéscsaba

Barabás István (1914)

Bereti Gábor Miskolc

Bertha Zoltán (1955) Debrecen

Csanády János (1932) Budapest

Csicsery-Rónay István Budapest

de Gerendo Teleki Judit Lachiveri
(Franciaország)

Elek Tibor (1962) Gyula

Gaál András (1936)

Gál Sándor (1937) Kassa

Kélemen Erzsébet Debrecen

Kerek Imre (1942) Sopron

Kovács István (1945) Budapest

Magyaródy Szabolcs Hamilton
(Kanada)

Mátyás József (1930–2004)

Mózes Huba Miskolc

Nagy Cili (1977) Brüsszel

Nagy István (1873–1937)

Papp Endre (1967) Budapest

Plugor Sándor (1940–1999)

Sarusi Mihály (1944)

Békéscsaba

Seres Zsuzsanna Budapest

Serfőző Simon (1942) Miskolc

Sövérv Elek (1937–1982)

Szöllősi Zoltán (1945)

Budapest

Szöllősy Balázs (1981) Budapest

Tornai József (1927) Budapest

Tornai Szabolcs (1971) Budapest

Tőkéczkői László (1951)

Budapest

Vasadi Péter (1926) Budapest

Zsögödi Nagy Imre (1893–1976)